

УДК 347.72

*М. В. Соколовський**аспірант**Юридичного інституту**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ВИХІД ІЗ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Постановка проблеми. Кожне суб'єктивне цивільне право, в тому числі й корпоративні відносини, мають чітко визначені межі здійснення, що можуть встановлюватись на законодавчому та локальному рівнях. Аналіз сучасних наукових досліджень теми виходу з товариства та матеріалів відповідної судової практики доводять наявність низки проблемних питань, пов'язаних із визначенням меж здійснення цього права, що позначаються на моменті виходу з товариства та виплаті йому частини майна цієї організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання виходу з товариства неодноразово отримували авторське вирішення у працях В.М. Кравчука, Л.С. Нецької, В.М. Сobotник, В.І. Ольшанченко, О.В. Воловик, І.Б. Саракун, Л.В. Сіщук.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати межі здійснення права учасника товариства на вихід із нього та запропонувати авторський підхід до розв'язання окремих спірних питань, пов'язаних з їхнім впливом на свободу поведінки учасника товариства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихід із товариства – це одностороння дія учасника, яка реалізується в порядку, передбаченому чинним законодавством, якщо інше не передбачене статутом, має імперативний характер і не може бути обмежена установчими документами, рішенням органів товариства, наявністю зобов'язань перед ним чи інших обставин, не залежить від згоди інших учасників, а також спрямована на припинення корпоративних відносин у товаристві [1, с. 45].

Положення про вихід учасника з товариства урегульовані в змісті статей 100, 116, 126, 148 ЦК, а також ст. 10 Закону України (далі – ЗУ) «Про господарські товариства».

Межі здійснення цього права стосуються вирішення учасником низки питань, пов'язаних з: поданням заяви про вихід; визначення та одержання ним частки у статутному капіталі товариства; отримання прибутку товариства за результатами його діяльності за рік (на день виходу учасника) тощо.

Право виходу з товариства належить усім без винятку його учасникам, і суб'єктивною передумовою його здійснення є воля самого учасника. Тому спірною є позиція І.Б. Саракун стосовно

того, що це право здійснюється ще й у спосіб примусового виключення або шляхом виходу з незалежних причин [2, с. 80]. Така думка ґрунтується на тому, що два останніх способи припинення корпоративних відносин є різними за своїм змістом.

Згідно зі ст. 126 ЦК України, достроковий вихід учасника з повного товариства, заснованого на певний термін, допускається тільки з поважних причин. Останні мають значення тоді, коли вони спотворюють волю учасника, що виходить (погроза, вимагання, обман або збіг тяжких обставин) [3, с. 228].

Учасник припиняє правові відносини з товариством на підставі одностороннього правочину – подання заяви про вихід. За своєю суттю цей документ є вольовою дією, спрямованою на припинення корпоративних відносин між ним та товариством. Відтак, із моменту виходу з товариства виникають відносини іншого характеру – зобов'язальні.

Необхідно зауважити, що судова практика у вирішенні питань правової природи заяви про вихід із товариства є суперечливою. Так, у рішенні Вищого Господарського суду України за справою № 2 – 6834 / 2006 від 18. 09. 2007 р. йдеться про те, що заява учасника про вихід із товариства є одностороннім правочином.

Згідно з ч. 1 ст. 88 ЦК України, порядок виходу з господарського товариства обов'язково має бути зазначений у статуті (щодо ТОВ, ТДВ). Отже, цей процес супроводжується внесенням змін до статуту (в ТОВ, ТДВ) або договору (ПТ, КТ) та їх переєстрацією.

Відповідно до ч. 3 ст. 29 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», [4] у разі внесення змін до установчих документів, пов'язаних зі зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, додатково подається, зокрема, примірник оригіналу (ксерокопія, нотаріально засвідчена копія) одного з таких документів: рішення про вихід юридичної особи зі складу засновників (учасників); заяви фізичної особи про вихід зі складу засновників (учасників).

Отже, подання учасником заяви про вихід варто вважати способом реалізації цього права. Межі його здійснення встановлені у ст. 148 ЦК України. Згідно з її положеннями, учасник має право

вийти з товариства, повідомивши про свій вихід не пізніше ніж за три місяці до нього, якщо інший термін не встановлений у статуті.

Учасник, який виходить із ТОВ, має право одержати вартість частини майна товариства, пропорційну його частці в статутному капіталі такої юридичної особи. Згідно з домовленістю між учасником і товариством, виплата вартості частини майна товариства може бути замінена переданням майна в натуральній формі. Якщо вклад до статутного капіталу був здійснений шляхом передання права користування майном, відповідне майно повертається учаснику без виплати винагороди.

Порядок і спосіб визначення вартості частини майна, пропорційної частці учасника в статутному капіталі, а також порядок і строки її виплати встановлюються статутом і Законом.

Згідно з ч. 3 цієї статті спори, що виникають у зв'язку з виходом учасника із ТОВ, у тому числі щодо порядку визначення частки в статутному капіталі, її розміру і строків виплати, вирішуються судом.

При цьому у ст. 54 ЗУ «Про господарські товариства» вказується, що виплата здійснюється після затвердження звіту за рік, у якому він вийшов з товариства, і в термін до 12 місяців із дня виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі.

Учаснику, який вибув, виплачується належна йому частка прибутку, одержаного товариством у цьому році до моменту його виходу. Майно, передане учасником товариству тільки в користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

Отже, чинним законодавством у такому разі не передбачено чітких положень щодо меж здійснення цього корпоративного права. Адже без відповіді залишається питання про те, що саме варто вважати моментом виходу учасника з товариства: дату подання заяви (рішення) про вихід; дату прийняття загальними зборами відповідного рішення чи дату державної реєстрації змін до установчих документів.

Неоднозначною щодо вирішення цього питання є судова практика. Так, відповідно до п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [5], вихід зі складу учасників ТОВ не пов'язується ні з рішенням зборів учасників, ні з унесенням змін до установчих документів товариства. Отже, моментом виходу учасника з товариства є дата подання ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви їм органами зв'язку.

У роз'ясненні ж Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, наданого в листі від 18.06.2009 р. № 7184

«Про момент виходу учасника зі складу ТОВ» [6], зазначається, що для третіх осіб відомості про зміну складу засновників набувають чинності тільки після внесення цих змін до Єдиного державного реєстру. Відповідна позиція ще раніше була представлена в іншому листі Держкомпідприємництва від 28.07.04 № 5114 «Про надання роз'яснень».

Враховуючи, що вищу юридичну силу має ЦК України, а не Постанова Верховного Суду, варто погодитись із авторами, які правильно зазначають, що «було б логічніше спиратись на дату закінчення строку, встановленого законом або статутом товариства для повідомлення про вихід з товариства, а не на дату подання заяви (або скасувати вимогу про попередження товариства про вихід)» [7].

Сьогодні таку доктринальну позицію підтримує Вищий Господарський суд України, який у п. 4.12 постанови від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [8] зауважив, що, встановлюючи момент виходу учасника з товариства, господарським судам варто враховувати, що таким моментом є дата спливу терміну, передбаченого ч. 1 ст. 148 ЦК України, або інша дата, зазначена у заяві учасника, якщо вона визначена з дотриманням вимог цієї норми ЦК України.

Неодноразово питання моменту виходу з товариства було предметом дослідження в наукових працях вітчизняних дослідників проблем здійснення та захисту корпоративних прав. Автором найбільш ґрунтовного вивчення припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах є В.М. Кравчук. Науковець вважає, що «... протягом 3 місяців товариство, яке не має бажання виділяти частку учаснику, має час, щоб істотно зменшити власні активи або умисно ввести себе в стан збитковості. Все для того, щоб учаснику, який вийшов, дісталось поменше, а то й нічого. Товариство буде розпродавати активи, а учасник перешкодити цьому не зможе. Отже, виходить, що норма, яка передбачає обов'язковість попередження про вихід, прав та інтересів товариства не захищає, а порушує інтереси учасника» [9, с. 236].

Протилежну позицію займає Л.С. Нецька, яка вважає, що, зважаючи на безумовність права учасника на вихід з ТОВ, не варто забувати й того, що за недотримання дати закінчення строку для повідомлення про вихід із товариства, можуть бути порушені права інших учасників цього товариства; та зазначає про необхідність законодавчого закріплення заборони виходу учасника з ТОВ у випадку зменшення статутного фонду (за відсутності згоди кредиторів на зменшення статутного фонду та гарантій по виплаті боргів), і якщо зменшення статутного фонду товариства внаслідок такого виходу призводить до порушення рівноправності інших учасників [10, с. 4].

На нашу думку, не зовсім доречним є встановлення вимоги щодо попереднього повідомлення товариства про вихід не пізніше, ніж за 3 місяці до цього моменту. Адже у товариства в будь-якому випадку залишається час для виплати частки учаснику, що виходить (упродовж 1 року), та повідомлення про це кредиторів.

З метою встановлення більш чітких меж для здійснення права учасника на вихід із товариства пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 148 ЦК України та закріпити наступне правило: «Учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право вийти з товариства в будь-який час, повідомивши про свій вихід у порядку, встановленому статутом. У випадку, якщо в статуті не встановлено терміну виходу учасника, цим моментом вважається дата подання відповідного повідомлення товариству».

Щодо термінів повідомлення про вихід кредиторів, то це питання повинно вирішуватись із додержанням встановленого у ст. 52 ЗУ «Про господарські товариства» триденного періоду з дня прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства та надіслання його поштовим відправленням кредиторам.

Виплата частини майна, пропорційної частці учасника в статутному капіталі здійснюється після затвердження звіту за рік, у якому він вийшов з товариства, і в термін до 12 місяців із дня виходу.

У п. 7 Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 27.02.2012 № 01–06/224/2012 «Про доповнення до інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15.03.2011 № 01–06/249 «Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів»» [11] зазначається про обов'язок товариства сплатити вартість частки учаснику, який виходить із товариства, і те, що він виникає з моменту повідомлення учасником про вихід; невиконання такого обов'язку тягне за собою передбачені ст. 625 ЦК України наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання.

При цьому для учасника, який виходить із товариства, вкрай важливим є питання визначення вартості його частки – балансової або ринкової.

Питання невідповідності вартості частки під час виходу з товариства, окрім уже зазначених, розглядалось і в роботах інших авторів.

Цікавою видається думка ІМ. Кучеренко, яка, досліджуючи діяльність колективних підприємств, зробила висновок, що з аналізу ст. 23 ЗУ «Про власність» випливає, що розмір вкладу члена КП визначається у грошовому еквіваленті та не може виражатись у процентах до загальної власності майна підприємства, оскільки в разі прийняття на роботу нових працівників вони будуть позбавлені права на вклад, адже всі 100% вкладів будуть розподілені між працівниками

підприємства, які працювали на час створення КП, і це буде порушенням вимог ст. 23 Закону [12, с. 208].

Деяку іншу позицію займає І.Б. Саракун, яка, аналізуючи судову практику щодо неоднакового застосування норми матеріального права стосовно виплати частки (вкладу) учаснику колективного підприємства, зазначає про відсутність адекватного правового регулювання цих питань, що призводить до можливості різноманітних зловживань та підміну понять. Зокрема, на думку дослідниці, учаснику, який вийшов, вигідніше виплачувати вартість вкладу, що передбачає значно меншу кількість виплат, порівняно з часткою [13, с. 299].

Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку передбачена можливість переоцінки балансової вартості для таких категорій активів товариства, як основні засоби (п. 16 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затвердженого наказом Міністерства Фінансів України від 27.04.2000 № 92), нематеріальні активи (п.п. відповідно 16.1 та 22 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затвердженого наказом Мінфіну від 31.03.1999 № 87) [14].

Експертна оцінка майна може бути здійснена перед виходом із товариства. У такому разі за її результатами змінюється балансова вартість активів, що мають бути виплачені учаснику.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне передбачити в абз. 2 ч. 1 ст. 54 ЗУ «Про господарські товариства» положення такого змісту: «При виплаті учаснику вартості частини майна товариства, пропорційної його частці в статутному капіталі, її обсяг варто визначати з урахуванням дійсної (ринкової) вартості об'єкта оцінки».

Певними особливостями характеризуються умови повернення майна, що вносилося учасником до статутного капіталу товариства, згідно з правом користування. Так, воно повертається учаснику без винагороди.

Оплата частини майна пропорційно його частці в статутному капіталі товариства, як правило, здійснюється у грошовій формі. Водночас, за домовленістю між учасником і товариством компенсація належної частини майна може бути здійснена переданням учаснику майна товариства в натуральній формі. Склад і кількість майна, що передається товариством учаснику, узгоджується сторонами.

Усі питання, пов'язані з виходом учасника з товариства, у тому числі з визначенням розміру компенсації, способів та порядку її здійснення, термінів виплати, мають вирішуватись на основі домовленості між учасником і товариством та задля уникнення зловживань визначатись у статуті (зокрема, передбачати випадки відшкодування знищеного або пошкодженого майна у процесі діяльності товариства; порядок виплати відповідних грошових компенсацій у зв'язку з цим).

Добровільний вихід із повного товариства (з власної ініціативи) може бути пов'язаний з переданням частки у складеному капіталі одним учасником іншому або третій особі. Достроковий вихід учасника з товариства, що засноване на певний термін, допускається тільки з поважних причин (ч. 1 ст. 126 ЦК України). Дозволяючи учаснику вийти з такого товариства, інші учасники повинні враховувати й ту обставину, що на них у такому разі перекладається більша частина ризиків підприємницької діяльності. Під час дострокового виходу застосовуються положення ст. 124 ЦК України щодо відповідальності учасників ПТ за його зобов'язаннями.

Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття в командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переформлюється в одноособову заяву, підписану ним. Якщо командитне товариство створюється одним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум), що містить усі відомості, встановлені цією статтею для командитного товариства (ч. 3 ст. 134 ЦК України).

Згідно з п. 6 ч. 2 ст. 137 ЦК України, вкладник командитного товариства наділений правом виходу з нього в установленому порядку. Він може вийти з товариства й одержати свій вклад після закінчення фінансового року.

У разі виходу з повного та командитного товариств використовується такий же принцип щодо виплати дійсної ринкової вартості частки, як і у випадку з товариством з обмеженою відповідальністю, з урахуванням зазначених положень правового регулювання цих видів господарських товариств.

Висновки. У підсумку необхідно зауважити, що право виходу з товариства є тією корпоративною правомочністю учасника, здійснення якої спрямоване на припинення його статусу як учасника корпоративних відносин. Визначальна роль у правовому механізмі виходу з товариства повинна належати локальному регулятору. Нормативному регулюванню у цьому ланцюжку правових явищ повинна відводитись тільки субсидіарна роль (у тому разі, коли в установчих документах не встановлено інший порядок виходу).

Література

1. Сobotник В.В. Особливості розгляду корпоративних спорів у господарському процесі, пов'язаних із виходом учасника із товариства / В.В. Суботник // Актуальні проблеми цивільного та господарського права. – №4 – 5(5 – 6) – 2007 р. – С. 45.
2. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): Монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АпрН України, 2009. – 156 с.
3. Кравчук В.М. Припинення корпоративних прав відносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 474 с.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України в редакції За-

кону № 835 – VIII від 26. 11. 2015 // Відомості Верховної ради. – 2016. – № 2. – Ст. 17.

5. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24. 10. 2008 р. №13 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

6. Про момент виходу учасника зі складу ТОВ: Роз'яснення Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, наданого в листі від 18. 06. 2009 р. № 7184 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DP2526.html.

7. Кібенко О.Р., Залеська А. Вихід учасника із товариства з обмеженою відповідальністю: проблемні питання та практичні рекомендації // «Українське комерційне право» вип. 12. – 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kopartners.com.ua/pr/kibenko_o_zaleska_vihid_uchasnika_iz-tovaristva_z-obmezhenoju_vidpovidalnistyu_problemnii_pitannya.

8. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних прав відносин: постанова пленуму Вищого Господарського суду України від 25. 02. 2016 р. № 4 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>

9. Кравчук В.М. Припинення корпоративних прав відносин в господарських товариствах: монографія / В.М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 474 с. – С.236.

10. Нецька Л.С. Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю (цивільно-правовий аспект). Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03/ Л.С. Нецька.; НАН України. – Київ, 2001. – С.4.

11. Про доповнення до інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15. 03. 2011 № 01 – 06 / 249 «Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів: листа Вищого господарського суду України від 27. 02. 2012 № 01-06 / 224 / 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу:

12. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – Київ – Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2004. – 328 с. – С.208.

13. Саракун І.Б. Про неоднакове застосування судами норми матеріального права щодо виплати частки (вкладу) учаснику колективного підприємства // Збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту, присвячений 20-річчю створення Юридичного інституту [текст]: Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – 344 с. – С.299.

14. Наказ Міністерства Фінансів України № 92 від 27. 04. 2000 «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (Зареєстровано в Міністерстві Юстиції України, м. Київ 18 травня 2000 р. за № 288 / 4509) // Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

Анотація

Соколовський М. В. Межі здійснення права на вихід із господарського товариства: окремі аспекти цивільно-правового регулювання. – Стаття.

У статті проаналізовано межі, встановлені законодавством та внутрішньокорпоративними актами, щодо права на вихід учасника з товариства. Також у дослідженні розглянуто деякі ситуації, що виникали в судовій практиці.

Ключові слова: право, межі здійснення корпоративного права, вихід із товариства.

Аннотация

Соколовский М. В. Пределы осуществления права на выход из хозяйственного общества: отдельные аспекты гражданско-правового регулирования. – Статья.

В статье проанализированы пределы, установленные законодательством и внутрикорпоративным актами, о праве на выход участника из общества. Также в исследовании рассмотрены некоторые ситуации, которые возникали в судебной практике.

Ключевые слова: право, пределы осуществления корпоративного права, выход из общества.

Summary

Sokolovsky M. V. Limits of the right to withdraw from the business partnership issues: regulation of civil rights. – Article.

This article analyzes the limits that are set by law and corporate regulations, on the right of withdrawal member of society. Also this issue discusses some situations that arose in the jurisprudence.

Key words: law, limits of corporate law, withdrawal from society.